

~

Джигуни, сталкінг та еротизація смерті

«Нечестиве кохання» й інший (сексуальний) авангардизм
в українському «красному письменстві»

Добірок еротичних текстів класиків української літератури не так і багато: «Український декамерон», «Сяйво білого тіла», «Таємна пригода»^{*} і, либонь, усе. Однак, як виявилось, еротичних текстів, що зринали з-під пера українських авторів на порубіжжі XIX–XX століть усе ж стачить ще не на один товстенький томик. Прикладом цього є антологія «Гіме-ней розкутий». І хай як непросто жилося українському люду в час, тексти якого охоплює ця підбірка, хай які сутужність чи буремність вирували в політиці, культурі, переломності й вікопомності тенденцій і поглядів, хай як морили голодом, мордували й переслідували, забороняли «українське слово»,

* Український декамерон. Книга 1: Дияволиця. Новели, повісті / Упоряд. Р. Піхманець; післямов. І. Денисюка. — Київ: Довіра, 1993. — 398 с.
Сяйво білого тіла: Антологія української еротичної поезії / Упоряд. М. Сулима. — Київ: Факт, 2008. — 424 с.
Таємна пригода. Антологія еротичної української прози межі XIX–XX ст. / Упоряд. Є. Плясецький; передм. Г. Пагутяк. — Київ: Yakaboo Publishing, 2023. — 576 с.

розстрілювали культуру й митців, та незламні прометеї слова корилися лише своєму богу — мистецькому поклику й естетичному чуттю.

Українська література доби модерну, *fin de siècle*, кінця «прекрасної епохи» крокувала в лавах ледь чи не авангарду літератури європейської. Наталія Кобринська вже 1901 року в «Літературно-науковому віснику» подавала розлогу статтю з оптикою творчості Августа Стріндберга*, зауважуючи, що читала тексти митця в оригіналі — шведською й у перекладі, щоправда, німецькою (хоча його твори перекладали й українською). Наталя Романович (Ткаченко) бралася до перекладу Еміля Золя й Октава Мірбо**, Жуля Верна й Майна Ріда. Валер'ян Підмогильний порався з «Черницею»*** Дідро й упорядковував багатотомник перекладів Анатолія Франса. Юрій Яновський 1932 року відгукувався й аналізував роман «Мангеттен» (1925) Джона Дос Пасоса і манєру письма Джеймса Джойса, називаючи їх «однотумцями і спільниками»****. Тож, безсумнівно, український літературний істеблїшмент порубіжжя ХІХ–ХХ століть не лише перебував у вирі літературних подій Старої Європи і Нового Світу, а й сам по-новаторськи кохався зі словами, надаючи текстам нових смислів і форм, зокрема й поступаючи до ексцентричних, ба навіть

* Див. Кобринська Н. [«Сила артизму»] Август Стріндберг // Стріндберг А. Нікуди не дінешся. Оповідання / Пер. зі швед. О. Сенюк. — Київ: Ще одну сторінку, 2024. — 288 с. — С. 7–18.

** Див. Мірбо О. Щоденник покоївки / Пер. зі фр. Н. Романович-Ткаченко. — Київ: Ще одну сторінку, 2024. — 352 с.

*** Дідро Д. Черниця / Пер. зі фр. В. Підмогильного. — Київ: Ще одну сторінку, 2024. — 320 с.

**** Яновський Ю. Коментарі до книжок: «Прекрасна Ут», «Кров землі», «Майстер корабля» та «Чотири шаблі» // Яновський Ю. Збірка творів. Том 1: Прекрасна Ут: Книга віршів із коментаріями до поезії та прози. — Київ: Рух, 1932. — 100 с. — С. 15.

«нечестивих» і заборонених тем, що оприявнювали іншу, доти незнану на наших мистецьких теренах чуттєвість, і творячи екстравагантні образи у літературному дискурсі.

Уже підзаголовок «Блакитно-рожева новела» до «Поцілунку» Гната Михайличенка свідчить і про тонку натуру автора-комунара, і про те, що подібні чуттєві твори «Головне управління у справах друку» і «Цензурний комітет» іще не упослідили й не вимарали, а також (поки) не огудили й не знищили (буквально) їхніх авторів. Інакше, усе, що могла б дозволити собі із розряду «фру-фру»* українська література доби червоного терору, звелось б до «Міста смутку»** (1896) (в буквальному значенні і слова, і сюжету новели) Лесі Українки, де найменші прояви чуттєвого є «MANIA EROTICA, системний бред», пов'язаний з «ідеалізацією кохання, нерівністю відносин серця до мозку», що лікують «водами лети або проколом грудної клітини». Тож у ліпшому разі тих, хто не впадав в істерію, начитавшись Фрейда, а віддався на поталу хоті (якщо не тілесно, то бодай словесно), чекали гамівна сорочка і божевільня.

До речі, щодо цензурування. У добірці «Гіменеї розкутий» наведено текст новели «Роман Ма» Юрія Яновського, відновлений за першодруком 1925 року. Здавалося б, що там такого вагомого й сенсаційного?! Однак, як виявилось, уже в передруках новели від 1930-х (і донині) хвацькі цензори випустили дуже важливу деталь, без якої текст розсипається. І полягає вона у назві зброї, якою користувався персонаж Крига, а згодом і його коханий комісар Рубан. Коли герої змушені розійтись, то вони, мов брати, обмінюються зброєю (зважмо ще

* Див. Чернявський М. Варвари. Повість // Таємна пригода. Антологія еротичної української прози порубіжжя ХІХ–ХХ ст... — С. 542.

** Українка Л. «Місто смутку» // Українка Л. А все-таки прийди! Вибрана проза. — Київ: Ще одну сторінку, 2024. — 352 с.

й на фалічну символіку цього моменту: чи найсокровенніше, що мають свого, молодики вільно довіряють один одному): Рубан віддає свого нагана Кризі, а той натомість дарує свого «парбеллума» Рубану. Саме за цією деталлю — пістолетом «парабеллумом» — ми досягаємо каверзи долі головного героя в подальшій розгортанні подій новели. Та совєцька цензура, гідуючи всім закордонним-«капіталістичним», слово *para bellum* замінює безозначним, стерпнішим «револьвером». Із тексту забирають деталь — і він просто починає сипатися. Так само і останнє речення новели втрачає всі глибинні смисли, якими її наділив автор, тож його із подальших видань викреслюють узагалі. Та якщо ми зважимо на фрейдівську символіку цих збройних знарядь, то збагнемо висоту й нерозділеність кохання героя, і еротичну глибину, яку автор закладає в останнє речення новели. А подібні речі — деталі — у рафінованій творчості естета Яновського важать більше, ніж увесь текст загалом.

І раз нам зайшлося за гомоеротизм у творах українських класиків, то в перенасиченості читацького простору романом про «нечестиве кохання» Кримського, інтимністю стосунків «серафічного» професора Комахи В. Домонтовича й поцілунком комуніста Андрія Вовка і французького офіцера Вінсента у Йогансенових «Пригодах Мак-Лейстона...» ми забуваємо про «Блакитний роман» Гната Михайличенка з відвертими еротичними описами сцен «нечестивого кохання» і дивний ранній символічний текст Юрія Яновського «В листопаді» (до речі, присвячений Олександрові Довженку, з яким письменник тривалий час замешкував в одній кімнаті* у Києві і згодом подався за ним до Одеси спільно працювати на кіностудії),

Яновський Ю. Коментарі до книжок: «Прекрасна Ут», «Кров землі», «Майстер корабля» та «Чотири шаблі»... — С. 14.

який після видруку в кінці 1920-х наступного разу потрапив до читача майже через півстоліття.

Новела «В листопаді» є дивовижним взірцем тексту, де еротизовано не просто стосунки персонажів, а сам простір, у якому ті стосунки постають в уяві радше читача, а не з-під пера «писачки» чи з-під пензля художника (головних героїв новели).

Для митців-попутників і симпатиків у 1920-ті простір стає громадським будуаром, де юні революціонери в пориві до єднання в комуну ладні учинити всеохопний спільний сексуальний акт із метою будівництва світлого майбутнього. Таке спостерігаємо в етюдї Варвари Чередниченко «Березовий сік». Закоханний студент Дмитро, ідучи на побачення до шахтарки Гафійки, зауважує: «Вулиця в сірих будинках... випинала груди старих будівель у крикливих нових вивісках... Величезними вікнами з буденним крамом безсоромно закликала тих, хто має гроші...».

На подібне ми натрапляємо в текстах неймовірно талановитого й — на превеликий, навіть скорботний жаль — забутого, а точніше й зовсім незнаного Віктора Ярини, «цього запально-го робітника революції, борця-комуніста і письменника з таким різнобарвним талантом», — як пише про нього Валер'ян Поліщук. Письменник просто спостерігав явища, фіксував їх у записній книжці, потім писав маленькі робочі ескізи, які згодом наповнював дедалі більшим простором, що перетворювався з кількох речень на естетичний фізичний всесвіт.

Разом зі зголоднілим персонажем новелетки «Крізь вітер» В. Ярини ми на даху потяга подорожуємо безмежним світом у пошуках себе і кусника... сала. Щоб не вмерти з голоду, пер-

Поліщук В. Віктор Ярина // Ярина В. Збірка творів. Повне посмертне видання / Редакція та вступ. стаття В. Поліщука. — Харків: ДВУ, 1930. — С. 7–31.

сонаж на тім же даху вагона серед ночі й поривів пронизливого вітру, які читач відчуває майже фізично, віддається «товстій, брудній, з масними губами» попутниці Ліпі з «дуже масним поглядом», яка бере його «руку, кладе на груди собі».

Тема бахурів в українській літературі трапляється не раз, що свідчить про передове мислення, навіть почасті прийняття і сповідування філософії імморалізму в «мистецтві заради мистецтва». Ще одним взірцем запопадливості «продажної» чоловічої любові «задля кусника хліба» є новела Валер'яна Підмогильного «Проблема хліба». На початку герой зустрічає повію, яка думає заробити на ньому, щоб якось прогодуватися голодного 1922 року, коли й створено текст. Утім молодик сам пухне з голоду, тож не може зарадити дівчині. Порятунком для нього стає торговка пиріжками Марта. І цілком збагненню, що їжа, насичуючи шлунок, у такому випадку стає своєрідним еротичним фетишем. Удовольнивши голод, прагнешь задоволення й решти потреб. Тож герой Підмогильного стає джигуном і продається за смачну ситну вечерю «товстій, неохайно вбраній, з грубими рисами обличчя» торговці, якій «чи не в сини годиться».

Здебільшого в мистецьких творах ми натрапляємо на сюжети, коли підстаркуватий ловелас а-ля сивина в бороду — біс у ребро спокушається молодою невинною красою, зваблюючи і розбещуючи незайманку. Та не виняток і дзеркальні ситуації, коли «святенького студента» зваблює досвідчена хвойда, що яскраво змалював Олексій Плющ у «Сповіді».

Ці відвідини гімназистом «кокотки», як називає себе героїня оповідання, за духом і силою, глибиною розмислів, пов'язаних із осмисленням світу і набуттям фізичного любовного досвіду, близькі до останніх розділів «Портрета митця замолоду»*

* Джойс Дж. Портрет митця замолоду / Пер. з англ. М. Прокопович. — Київ: КомуБук, 2017. — 288 с.

Джеймса Джойса, написаного 1904-го (коли автору виповнилося 22 роки), а опублікованого аж 1914 року. «Записки одного з багатьох» Олексій Плющ означає 1903 роком написання, коли йому ледь виповнюється 16 літ. Та юна, ще не до кінця сформована, а тому вкрай нестабільна психіка не витримує наруги, учиненої над юнаком. Тож зваживши масштаб свого «упадку» й «зобидження морального обличчя», персонаж готує собі безповоротну учту — за свій низький учинок має поквитатися з життям, а точніше, розквитатися із собою. Щось подібне О. Плющ приписує й революціонерові з оповідання «Страшна помилка». Антін Корденко, вся постать якого «здорова, могутня й струнка, одягнена в звичайний клітчастий гарнітур, який тісно облягав його мускулисте тіло, — здавалась втіленням сили і розумної волі. Випнуті груди, широкі плечі, ...мускулясті міцні ноги і дужі руки з широкими долонями, тепер засунуті в кишені, нарешті спокійна, впевнена, рівна і сильна хода його, все вкупі» пашіє сексуальністю. Та зрештою цей повний снаги і життя молодик пускає собі кулю в скроню. (До речі, сам Олексій Плющ також укоротив собі віку у 20 юних літ.) Тож Ерос невідступно тяжіє до Танатоса, бо життя і смерть ходять укупі, або ж — як Сюзан Зонтаг зауважує в есеї «Порнографічне виробництво»: секс є постійним натяком на смерть.

На подібну еротизацію смерті, що виявляє себе як сексуальна хіть, спонукана думкою ймовірної невідступності вмирання, натрапляємо в оповіданні В. Домонтовича «Без назви»^{*}. Головна героїня, передчуваючи, що в експедиції до Афганістану підчепила бацили чуми, вимагає від старого

* Домонтович В. Без назви // Домонтович В. Проза у трьох томах. Том 3: Розмови Екегартові з Карлом Гоцці та інші оповідання / Ред. і супровід. стат. і прим. Ю. Шевельова. — Нью-Йорк: Сучасність, 1988. — 558 с.